

Otroška igrišča kot odraz prevladujočih konceptov otroštva

Analiza na primeru razvoja ljubljanskih
otroških igrišč od druge polovice
19. stoletja do leta 1945.

Prizor iz peskovnika kot analogija pozicije otrok v današnji zahodni družbi

Izkušnjo mesta tvorijo posamezni prostori in njim pripadajoči prizori – urbane vsakdanjosti, mimo katerih stopamo, se jih udeležujemo, ne da bi se o njih spraševali. Navsezadnje pojem vsak dan definiramo kot »kulturne prakse, ki se razumejo same po sebi, o katerih ni treba nenehno razmišljati, prakse, ki delujejo – kar tako« (Köstlin, 1999: 140). Med urbane samoumevnosti danes spadajo tudi otroška igrišča oziroma »urejene površine za otroško igro ob stanovanjskih poslopih, vrtcih in šolah, v parkih in kopališčih« (Slovenski etnološki leksikon, 2007: 397). Na njih pa se vsak dan zvrstijo takšni in drugačni (in prav tako samoumevni) »prizori iz peskovnikov«.

Peskovnik je prostor, kjer odrasli pustijo svoje otroke z namenom, da bi se tam pogovarjali, igrali ali delali z minimalno potrebo po vmešavanju [staršev]. Tako se lahko odrasli, ki so našli sredstvo, kako zamotiti otroke, posvetijo resnim življenjskim stvarjem ... Če otroci postanejo glasni in začnejo motiti starše, jim prinesejo novih igrač. Če uporabniki peskovnika v igri zavzamejo nasprotni strani in začnejo drug drugega tolči po glavah, bodo starši pritekli, juniorjem bolj ali manj nepristransko prisolili zaušnico, pomirili situacijo in nato, najverjetneje v znak kesanja, prinesli svežega peska in igrač, potrepljali uporabnike peskovnika po glavah in naposled ponovno izginili v svet odraslih poslov in opravkov. (Sternlieb v Ward, 1978)

Gornje vrstice seveda lahko beremo dobesedno, se morda namuznemo ob lahno ciničnem podtonu v opisu »peskovniškega koda obnašanja«, ki otrokom in staršem na otroških igriščih dodeljuje karakteristične vloge. Pa vendar, ko se ozremo onkraj dobesednega, »prizor iz peskovnika« dobi nove razsežnosti.

Sternlieb je v gornjih vrsticah peskovnik (otok brezskrbne otroške igre) zamejil od preostalega okolja (sveta odraslih poslov in opravkov), načrtal ostro ločnico med svetom otrok in svetom odraslih ter se s tem dotaknil ključne dihotomije, na kateri temelji današnji, v zahodni družbi prevladujoči koncept otroštva. Konvencija o otrokovih pravicah iz leta 1989 otroka definira kot sfero zaščitenosti in nedolžnosti, ločenosti od politične sfere, javne sfere in od dela (Zidar, 2003: 360). »Prizor iz peskovnika« lahko torej beremo tudi kot analogijo »protektivnega otroštva« (Zidar, 2003), ki opredeljuje položaj otrok v današnji zahodni družbi.

Govoriti o samoumevnosti, »naravnosti« otroških igrišč, je zmotno v tolikšni meri, kolikor je napačno govoriti o otroštvu zgolj kot o biološki danosti, saj gre v resnici za družbeni konstrukt, ki je tako kulturno kot zgodovinsko variabilen (Ariès, 1959; Zidar, 2003; Montgomery, 2009). Ideja o prostorskem načrtovanju za otroško igro ni tu že od nekdanj in kar sama po sebi. Rodi se lahko šele v družbi, ki že priznava specifično »naravo« otroka (Ariès, 1959: 128), oziroma v družbi, ki je že definirala, bolje rečeno skonstruirala njegove specifične potrebe in pravice. Potreba po posebnih prostorih, namenjenih izključno igri, v svojem bistvu torej že predvideva, če uporabimo termine Bergerja in Luckmanna, »objektivizirano, institucionalizirano, legitimizirano in naposled ponotranjeno« (v Zidar, 2002: 6) ločnico med odraslim in otrokom. Medtem ko je prvi pogoj za rojstvo ideje odkritje otroštva, je drugi prav zagotovo rojstvo družbene zavesti o vzgojnem pomenu igre. O otroških igriščih se lahko začne razmišljati, jih začne načrtovati šele znotraj miselnosti, ki otrokom pripíše (če ne celo predpiše!) igro. Pripoved o otroških igriščih je pravzaprav zgodba o družbenem pojmovanju otroka in tudi družbenem pojmovanju igre.

Sama ideja, ki poganja ustanavljanje igrišč, torej črpa iz zahodnega koncepta otroštva (temelji na ločnicah otrok/odrasli, igra/delo), se naposled preslika v prostor in materializira v obliki igralnih otokov. S tem pa ustvarja dodatno ločnico – na prostorski ravni. Otroke trga iz realnega okolja (s tem odtuji spontani otroški igri) ter usmerja v posebno načrtovane in oblikovane prostore (za usmerjeno, nadzorovano in zaščiteno otroško igro). Podoba in igralne vsebine otroških igrišč prej kot o otroku povedo kaj o odraslih – so vedno znova odslikava prevladujočih konceptov otroštva in družbenega razumevanja otroške igre.

Rojstvo otroka

Otroštvo je moderna ideja (Montgomery, 2009: 51). Tradicionalna družba otroka v smislu koncepta z natančno definiranimi potrebami in pravicami (ki se razlikujejo od potreb in pravic odraslih) še ni poznala (Ariès, 1959). Toliko bolj je bilo otroštvo »obdobje tranzicije, ki je hitro minilo in ki je bilo prav tako hitro zopet pozabljeno« (Ariès, 1959: 34). Takoj ko je otrok lahko živel brez stalne podpore matere ali dojilje, ga je odrasli svet posrkal vase (Ariès, 1959: 128).

Zamejitev sfere otroštva od odraslosti je rezultat dolgotrajnega procesa. Marija Zidar prepoznava množično šolanje, znanstvene diskurze in sisteme vednosti (pedagogiko, didaktiko, medicino, psihiatrijo, psihologijo ipd.), mladoletniško sodstvo in naposled meščansko družino kot tiste štiri mehanizme, ki so otroka iztrgali iz sveta odraslih, ga od njega zamejili in naposled definirali kot specifično kategorijo (Zidar, 2000). Kot je poudaril Ariès, je sama ideja o otroštvu kot ločeni kategoriji svoj vrhunec doživela v 19. in 20. stoletju, in sicer s sentimentalizacijo otroštva znotraj meščanske družine, ki je na otroka začela gledati kot na »še nepripravljenega za življenje ... in zatorej izpostavljenega posebni obravnavi, nekakšni karanteni, preden se mu je dovolilo pridružiti odraslim« (Montgomery, 2009: 51). Zаметke otroških igrišč je torej treba začeti iskati v času izoblikovanja meščanskega koncepta otroštva.

Igra kot otrokova osnovna pravica in potreba

Igra »je delovanje, ki poteka iz notranje nuje in ga spremlja svojevrstno ugodje, nima zavestnega zunanjega namena, marveč ima svoj namen samo v sebi, delovanje, ki ga določata gon po

dinamičnem oblikovanju in gon po statični predanosti« (Kuret, 1959: 17). Iz »notranje nuje« se otroci igrajo že od nekdaj, oziroma kot poudarja Tanja Tomažič, je otroška igra nekaj najstarejšega na svetu (1999: 7). Lancy poudarja, da raziskave antropologov kažejo na prisotnost otroške igre v vseh obravnavanih kulturah (Montgomery, 2009: 144). Igro potemtakem lahko razumemo kot zgodovinsko in kulturno univerzalnost. Drugače je z družbenim pojmovanjem otroške igre. Dihotomija, ki odraslemu pripisuje delo, otroku pa izključno igro, poudarjata Zelizer in Nieuwenhuys, je osrednja značilnost specifičnega zahodnega pojmovanja otroštva (Montgomery, 2009: 149). Ta pa se, kot smo videli, rodi šele v konkretni točki družbene preteklosti.

Danes sicer igro pojmuje kot samoumevni, nujno potrebni sestavni del otroštva (Kuret, 1959; Tomažič, 1999), vendar ni bilo vedno tako. Družba je morala prepoznati pomembnost igre tako za telesni kot za duševni razvoj otroka in jo umestiti na lestvico otrokovih (prav tako družbeno konstruiranih) potreb in pravic. Bistveno vlogo je pri tem prav gotovo odigrala moderna, od razsvetljenstva naprej razvijajoča se pedagogika. Začeni s Jean Jacques Rousseaujem in njegovim pedagoškim delom »Emil ali o vzgoji« (1762), nato z imeni, kot so Johann Amos Komensky, Johann Heinrich Pestalozzi, Johann Friedrich Herbart in Friedrich Fröbel, si je igra počasi izborila mesto v vzgoji otroka (Aick, 1963).

Družbeno priznavanje vzgojnosti igre je odpiralo pot razvoju otroških igrišč ob poslopih vrtcev. V otroških vrtcih pedagoga Friedricha Fröbla danes iščemo prve zametke otroških igrišč (Aick, 1963). Šolska otroška igrišča pa so si svoje mesto ob šolskih poslopih najverjetneje izborila šele prek telesne vzgoje.

Opredelitev igre kot osnovne otrokove pravice in potrebe, prepoznanje njene vzgojnosti, zveni kot »nekakšna bleščeča zgodba o uspehu« (Zidar, 2002: 44). V podobnem tonu se bere delo o kulturni zgodovini otroških igrišč, ki jo je sam avtor naslovil z »Osvoboditev otroka« (Aick, 1963). Zahodna družba v vlogi protagonista se bori za lepšo otrokovo prihodnost, zaščititi od igre preganjane in zaradi igre kaznovane otroke in jim podari prostore, kjer je igra ne samo dovoljena, temveč tudi zaželena. Vendar je vsakršno opravičevanje vzgojnih ravnanj s termini, kot sta »pravica« in »potreba«, bolj sporno, kot se zdi na prvi pogled (De Batistič, 1993). Pod krinko zaščite in skrbi za blaginjo otrok se namreč v obeh pojmih skriva ne toliko biološko upravičena kot družbeno skonstruirana predstava o tem, kaj je za otroka dobro (De Batistič, 1993).

Sodobni zahodni koncept otroštva torej predvideva, da bo z igro potešil otrokove osnovne potrebe in pravice. Kakšna mora torej biti?

Mnenja o tem se spreminjajo skozi čas. Predstave o »edini pravi« igri polnijo igrišča z najrazličnejšimi vsebinami, jih »enkrat urejajo v nekakšna prilagojena telovadišča, drugič v podobe pravljičnih gradov in dežel, enkrat jih barvajo, drugič ne [...]« (Simoneti, 2010: 46)

Peskovnik – fiktivni svet, igralni otok sredi realnega »sveta odraslih poslov in opravkov«

Otroci se že od nekdaj igrajo kjerkoli, kadarkoli in s čimerkoli. Pri igri se poslužujejo svojega celotnega okolja in pri (samostojni!) izbiri lokacij za igro jih privlači vse prej kot pospravljen, urejen in oblikovan svet odraslih (Ward, 1978). Izkušnjo neformalnih prostorov, na katerih poteka spontana otroška igra, si otroci preteklosti delijo z otroki sedanjosti. Z opisi igralnih koticov svojega otroštva v Ljubljani konec 19. stoletja, kot jih je v svojih Spominih podal Janko Mlakar, bi se lahko (več kot 100 let pozneje) poistovetil tudi marsikdo izmed nas.

¹ Janko Mlakar nam je podal slikovit opis dneva, ko je kot osemletnik odšel »na tuzen«, kar je bila oznaka za potepanje, ki so jo uporabljali otroci na Mlakarjevi šoli na Grabnu. Poleg tega se je med počitnicami skoraj vsak dan s skupino prijateljev odpravil v Tivoli. Preden so prišli do mestnega parka, so morali (seveda brez spremstva odraslih) prehoditi skoraj ves center Ljubljane (Mlakar, 1975).

Tovrstnim prostorom otroške igre je napovedala vojno industrializacija skupaj z urbanizacijo. S širitvijo mest in večanjem prebivalstva v njih se krčijo razpoložljivi prostori za spontano otroško igro. Tiste, ki preostanejo, družba začne žigosati kot otrokom nevarne in neprimerne za njihovo igro. Maja Simoneti navaja oceno predsednika Roosevelta iz leta 1906, »da so mestne ulice prenevarne za igro, da je večina res dobrih iger na njih prepovedana, ker so poleti prevroče in ker so prepolne ljudi in

kriminala« (Roosevelt v Simoneti, 2010: 45). Podobno miselnost zasledimo na začetku dvajsetih let 20. stoletja v razpravi, ki je potekala v zvezi z ljubljanskim centralnim otroškim igriščem. S pomočjo mestne občine ustanovljena in s šolskimi oblastmi vodena »institucija formalne otroške igre« je obsodila neformalne prostore (mestne ulice in dvorišča), kjer so se rade volje igrali ljubljanski mestni otroci.

Industrializacija pospeši vzpon novih, formalnih prostorskih oblik za usmerjeno in varno otroško igro. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje postanejo otroška igrišča obvezna sestavina urejanja industrijskega mesta (Simoneti, 2010).

Nastane vprašanje, koliko je družbeno favoriziranje formalnih prostorov za otroško igro obenem zgolj posledica industrializacije in urbanizacije. Prav gotovo se je zaradi rasti mest in zgoščevanja prebivalstva povečalo število nevarnosti, vendar se mora za samim svarjenjem pred nevarnostmi odraslega sveta skrivati še kakšen drug razlog.

Močan vpliv na miselnost zahodne družbe je imelo (in še vedno ima) razumevanje otroštva kot časa nedolžnosti (Mills, 2000). »Nedolžnega otroka« je treba zaščititi, in sicer ne samo glede nege, temveč glede »ohranitve stanja ignorance, nevednosti o posameznih področjih življenja, za katera odrasli menijo, da bi bilo bolje, če bi za prebivalce sveta otroštva ostala skrivnost« (Mills, 2000: 12). Izgubo nedolžnosti z odraščanjem (z vstopom v svet odraslih torej) predvideva tudi Hendrickov koncept »romantičnega otroka« (1997).

Prostori spontane otroške igre, ki so bili del realnega okolja, niso mogli zagotoviti ustreznih distance do sveta odraslih in njihovih »skrivnosti«. Med zadnje Postman prišteva spolna razmerja, denar, nasilje, bolezen, smrt, družbena razmerja in jezik (Postman v Mills, 2000: 12). S »skrivnostmi« so se lahko srečali otroci, ki so se (v igri) samostojno gibali po mestu. Nekaj primerov pohajanja, ki je bilo že od nekaj priljubljeno opravilo mestnih otrok, se je v Spominih dotaknil Janko Mlakar.¹ Opisi njegovih vrstnikov prej kot na nedolžne otroke spominjajo na koncept »delinkventnega otroka« (Hendrick, 1997). Hendrick, ki je raziskoval konstrukcije in rekonstrukcije otroštev na območju Velike Britanije od začetka 19. stoletja do danes, pod konceptom razume otroka, ki je že okusil realno, odraslo življenje, ki deluje samostojno in pri tem ne potrebuje zaščite odraslih (Hendrick, 1997). Logično, da bodo v družbi, ki otroštvo definira kot obdobje nedolžnosti, odvisnosti in s tem potrebe po zaščiti s strani odraslih, tovrstni otroci opredeljeni kot »neotroci«. Zato jih je treba prevzgojiti, preoblikovati nazaj v »ustrezen« koncept. Morda lahko na cilj centralnega otroškega igrišča v Ljubljani, ki je z vzgojno igro skušalo odtujiti mladino potepanju in postopanju po mestu, gledamo tudi iz tega zornega kota.

Otroška igrišča trgajo otroke in njihovo igro iz realnega okolja ter jih plasirajo v ustvarjene, fiktivne prostore. S tem pa materializirajo ločnico, iz katere sama ideja pravzaprav črpa, in celo poglobljajo prepad med svetom odraslih in svetom otrok. Kaže, da sodobna mesta otrokom namenoma odrekajo odgovornost in družbeno koristne funkcije, ki bi jih do svojega bivalnega okolja lahko nosili, izpolnjevali sami (Ward, 1978).

Mestne zelene površine in otroška igrišča

Konec 18. stoletja se v meščanstvu rodijo nova kultura gibanja, osrednje mesto zavzame hoja. Sprehod postane priljubljena prostočasna aktivnost meščanstva, nedeljski sprehod pa, če stopimo še korak dlje, proti sredini 19. stoletja preraste v simbol meščanske družinske kulture (König, 1996; Warneken, 1991).

Pod vplivom razsvetljske miselnosti »nazaj k naravi« se je rodilo novo občutenje, novo pojmovanje narave oziroma, kakor se je izrazila Gudrun König, doživljanje le-te kot »estetskega užitka« (1996: 31). Nov kod gibanja (pomen hoje in sprehoda) se je združil z novim pojmovanjem narave (nov kod zaznavanja). Da pa sta se lahko v popolnosti razvila, sta potrebovala še posebno »fizionomijo javnega prostora« (König, 1996: 38).

Potreba meščanov, išoč »zdravja, oddiha in zabave v naravnem okolju« (Šterbenc Svetina, 2007: 17) na javnem zelenju, je začela v 19. stoletju spreminjati podobe mest. Pod vplivom Ilirskih provinc začetek 19. stoletja tudi v Ljubljano prinese novo urbanistično idejo o mestu, ki »ga prepletajo in z okoljem vežejo zeleni drevoredi in za javnost odprti plemiški parki, ideal mesta pa ni več klasična tržna zasnova, temveč obzidana zelena ureditev« (Suhadolnik, 1994: 18). Znotraj parkov, zelenja in sprehajalnih poti pa je urbanizem 19. stoletja posebno mesto dodelil tudi otroku. Najverjetneje ni naključje, da se o posebnih prostorih za otroško igro začne razmišljati v obdobju, ki otroka prepozna za posebno, od sveta odraslih ločeno kategorijo.

Kot poudarja Ariès, meščanska družina s sentimentalizacijo družinskih vezi na novo opredeli oziroma odkrije pojem otroštva (Montgomery, 2009: 51). Poleg intimizacije družinskih vezi meščanska družina pozna (in prakticira) tudi njihovo javno manifestacijo – družinski sprehod, ugotavlja Gudrun König, se rodi v 19. stoletju (1996: 224). Pri tem se poslužuje repertoarja družabnih prostorov, ki jih ponuja mesto – tudi zelenih površin. Med obiskovalci, ki so iskali zdravja, oddiha in zabave v naravnem okolju, so torej tudi otroci – otroci kot del meščanske družine.

Damjan Ovsec je Tivoli označil za prvi park v Ljubljani, kjer je bilo poskrbljeno tudi za zabavo otrok (Ovsec, 1994: 81). Od prvih omemb v drugi polovici 19. stoletja, prek raznovrstnih pojavnih oblik v 20. stoletju, vse tja do današnjih dni, smo tako priča urejanju posameznih površin, namenjenih tudi otroški igri. Drobcji informacij, ki pričajo o njihovem obstoju, se skrivajo v arhivskem gradivu in časopisju obravnavanega obdobja. Njihova povezava in primerjava s podatki iz sekundarnih virov pa sestavita, če se omejimo samo na osnovno faktografijo, naslednjo zgodbo.

Prvo otroško igrišče v ljubljanskem Tivoliju naj bi se nahajalo ob Lattermannovem drevoredu (Slovenski etnološki leksikon, 2007: 397). Kaže, da je igrišče ležalo v neposredni bližini ljubljanskega »Praterja«, in sicer ob tistem kraku Lattermannovega drevoreda, ki je povezoval Šiško z Gradiščem. Franc Vardjan na podobnem mestu (stičišče Loiber haupt Commercial Strasse – današnja Celovška in Lattermanns Alle – krak Lattermannovega drevoreda) omenja otroško igrišče (kot del rokokojskega kavarniškega vrta) iz druge polovice 19. stoletja (Vardjan, 1994: 26). Zgodba o urejanju igrišč se nadaljuje približno dve desetletji pozneje – pod taktirko mestnega vrtnarja Vaclava Hejnica. Med njegova pomembnejša dela spada ureditev južnega parka med Lattermannovim drevoredom (današnjim Jakopičevim sprehajališčem) in ribnikom v letih 1925 in 1926 (Vardjan, 1994: 33). Novo parkovno ureditev prikazujeta dobro ohranjena Hejnicova načrta, ki ju hrani Zgodovinski arhiv Ljubljane. V prvem načrtu sta vrisani dve igrišči (pravokotne in okrogle oblike). Nahajali sta se v parku vzporedno z Lattermannovim drevoredom. Na drugem načrtu pa med nasadi opazimo večjo ograjeno površino s pripisom »Athena«. To so prostori Ženskega športnega kluba Atena, nadaljevanje Ženskega telovadnega društva z začetka dvajsetih let 20. stoletja (Pavlin, 2004: 69). Hejnicovo delo je po njegovi smrti nada-

ljeval vrtnar Anton Lap. Skupaj z Jožetom Plečnikom sta leta 1931 ob železniški progi uredila trikotni park z vodnjakom in otroškim igriščem (Vardjan, 1994: 35, 38). V medvojnem obdobju se omenjenim igriščem pridruži še »otroški paradiz« ob tivolskem ribniku, ki so ga po načrtih arhitekta Borisa Kobeta dokončali leta 1943. Na njem se ljubljanski otroci igrajo še danes.

Otroško igrišče, bi lahko povzeli, je v tem času pravzaprav poimenovanje za peščene, travnate otoke znotraj parkovne ureditve, kjer se »tolerirata« (če uporabimo nekoliko bolj čustveno nabit izraz) živahnost in radovednost otrok, predvsem pa njihovo prosto gibanje. Zadnje je bilo v preostalem delu parka, predvsem v nasadih in na travnikih, nezaželeno in močno regulirano, bodisi z napisi kot »Ne uničuj nasadov!«, »Hoditi po travi strogo prepovedano« ali s prisotnostjo čuvaja (Ovsec, 1994: 90). Otroška igra in z njo povezan »živžav« sta smela potekati le na določenih, vnaprej odrejenih prostorih, in nikakor nista smela motiti urejenega sveta odraslih.

Otroška igrišča v primežu kulture telovadbe in športa

Pripovedi o telovadbi, športu in otroških igriščih se prepletata. Otroških igrišč najverjetneje ne bi bilo brez rojstva in razvoja te specifične telesne kulture. Pedagoška misel dolgo ni ločevala med igro, športom in telovadbo oziroma, kot se izrazi Gerhard Aick, »se je dolgo mislilo, da je zaposlitveni gon pri odraščajočih mogoče zadovoljiti z ritmiko, gimnastiko in športno igro« (1963: 8). Posledice tovrstne miselnosti so prisotne še globoko v 20. stoletju. Načrtovalci igrišč so dolgo favorizirali zgolj gibalni moment (telesno aktivnost in motoriko), in to v veliko škodo drugih bistvenih sestavnih delov otroške igre.

Razsvetljenska miselnost ni nastopila samo proti »zasedenosti« odraslih, razsvetljenska medicina in pedagogika sta čedalje bolj kritizirali tudi telesno neaktivnost otrok. Prosto in svobodno gibanje se je čedalje bolj propagiralo tudi pri meščanskem naraščaju (König, 1996; Warneken, 1991). Bistveno vlogo na področju vzgajanja novega razsvetljenskega koda gibanja so odigrali filantropisti, ki so »sklicujoč se na antične tradicije favorizirali tekanje, skakanje, nošenje, plezanje in balansiranje« (König, 1996: 208). Od drugih pobudnikov gibalne kulture so se razlikovali po dejstvu, da so svoje ideale izvajali tudi v praksi, in sicer z ustanavljanjem filantrupinumov (Stepišnik, 1968). Gojenci teh posebnih šol so se gibalni, urili in preizkušali svoja telesa pretežno v naravi, na svežem zraku in na temu primernih napravah. Seveda filantrupinumov ne smemo enačiti s sodobnimi igrišči. Zasledimo pa v njih elemente, ki do neke mere orišejo tudi dogajanje na današnjih igriščih. Navsezadnje ne moremo mimo opažanja, da plezalne konstrukcije, ki si jih je za svoje gojence umislil filantropist Guths Muths, neverjetno spominjajo na igrala, po katerih plezajo otroci sedanosti.

Filantropiste prištevamo med prve sistematizatorje organiziranega prebujanja telesne kulture (Stepišnik, 1968: 30). Šele meščanstvo je znalo to »tehnično stran sistemov povezati, razširiti in dati telesni vzgoji širšo vsebino: poleg nalog biološke in zdravstvene narave ji je naložilo še naloge v zvezi z moralno, družbenopolitično in estetsko vzgojo« (Stepišnik, 1968: 30). To »širšo vsebino« so telesni vzgoji na našem ozemlju dali Sokoli. Telovadec je moral postati »v telesnem, moralnem in estetskem pogledu čim boljši član družbenopolitične skupnosti« (Stepišnik, 1968: 104).

V drugi polovici 19. oziroma proti koncu 19. stoletja se s sokolskim telovadnim gibanjem v slovenskem prostoru razširijo telovadba, šport in planinstvo ter njihovo društveno organiziranje. Telesnokulturno življenje pa na Slovenskem doživi pravi razcvet v času med obema vojnoma (Stepišnik, 1968; Pavlin, 2004; Osjak, 2003).

Sredi cvetoče družtvene klime in vzpona telovadne, športne miselnosti naletimo v medvojni Ljubljani na omembe posebnih prostorov za otroško igro. Številna telovadna društva in športni klubi med svoje dejavnosti uvrščajo tudi »otroška igrišča«. V časopisju obravnavanega obdobja se tako omenjata otroški igrišči ženskega odseka Gospodarskega naprednega društva in Ženskega športnega kluba Atena v Tivoliju. S pomočjo arhivskega gradiva se da rekonstruirati celo obstoj posebne institucije – Centralnega otroškega igrišča v Ljubljani.² Vsebinska tovrstnih igralnih prostorov kaže na specifično razumevanje odnosov med otroško igro, prostim časom (razvedrilom, zabavo) ter telovadbo in športom. Še najbolj se mu približa oziroma ga povzame Linnea M. Anderson: »Naravni instinkt v otrocih prebujajo željo po igri in zabavi, zaradi česar lahko skrenejo tudi na napačno pot. Rekreacija usmerja in izčisti instinktivno željo po igri.« (Anderson, 2003)

Obravnavana igrišča favorizirajo predvsem gibalni moment otroške igre. Bolj kot na samozaposlitev otrok pa na igriščih naletemo na organizirano rekreacijo (učitelji vodijo telovadne, športne igre ipd.).³ Če rekreacijo razumemo kot »bistveno za fizično, duhovno in moralno blaginjo posameznika ter ključnega pomena za moderno, demokratično, industrijsko družbo« (Anderson, 2003), lahko tudi trdimo, da so otroke na tovrstnih igriščih vzgajali v telesno, moralno in estetsko ustrezne (če se še enkrat opremo na sokolsko miselnost) bodoče člane skupnosti. Linnea M. Anderson poudarja, da so »igrišča današnjega dne [pravzaprav] republika jutrišnjega« (Anderson, 2003). Taka igrišča otroka dojemajo v smislu Hendrickovega »otroka naroda« (1997: 49). Državne oblasti začnejo posegati v vsakdan otroka, ko tega začnemo pojmovati kot potencial oziroma kot investicijo v narodovo prihodnost. Otroci postanejo del nacionalnega interesa.

² Mestna občina je leta 1922 (zaradi pomanjkanja razpoložljivih prostorov ob šolskih poslopih) izročila ljubljanskim osnovnim in meščanskim šolam v uporabo dve parceli v Trnovskem predmestju. Eno so uredili v centralni šolski vrt (za vzgojo šolske mladine z delom na vrtu), na drugi parceli so uredili centralno igrišče (za vzgojo telesa in duha z gibanjem). Centralni šolski vrt in igrišče sta bila opuščena leta 1934.

³ Idealna zasnova Centralnega šolskega igrišča (ki pa ni bila nikoli izvedena) naj bi imela zaposlene učitelje. Ti naj bi vodili mladinske igre in lahko atletske vaje (tek, razni skoki, metanje kopja ali diska). Poleti bi igre in vaje dopolnjevali s poletnimi športi (kopenje in plavanje) pozimi pa z drsanjem, sankanjem in smučanjem. Dejavnosti primerna naj bi bila tudi oprema igrišča (raznovrstna telovadna orodja, žoge, kolenice ipd.)

Otroški vrtec, šolski vrtovi ter sodobni trendi pri urejanju otroških igrišč – tri plati iste zgodbe

V sedemdesetih letih 20. stoletja publikacija Zveze prijateljev mladine omenja igrišča, kjer je »čedalje pogostejša tudi zaposlitev otrok z negovanjem cvetja in oskrbovanjem manjših domačih živali, ki so ponekod stalni prebivalci na igriščih« (Klanjšek, 1975: 12). Med pomembno opremo za tovrstna igrišča pa se navaja igralno vrtno orodje (lopate, grablje, motike ipd.) (Badjura in Šarec, 1973: 53). Sodobni trendi pri oblikovanju otroških igrišč so (tudi v 21. stoletju) usmerjeni v posnemanje narave (Simoneti, 2010: 44). Sterilnost klasičnih igrišč naj bi zamenjala podoba, ki s favoriziranjem naravnih materialov (voda, pesek, blato, skale, les ipd.), bolj kot k estetiki teži k življenjskosti (Simoneti, 2010).

Koliko so tovrstne vsebine realna potreba urbanih otrok? Spontana igra se vedno prilagodi danim razmeram. Mestni otroci dvigala nebotičnikov, vozičke v supermarketih vključijo v repertoar igrač in na prostorih, ki jih ponuja mesto (ceste, dvorišča ipd.), se ne igrajo nič manj radi kot v naravi ali na podeželju (Ward, 1978). Kaj je torej tisto ozadje, ki polni igrišča z elementi podeželja in narave?

Fenomen »simulacij podeželske izkušnje« (Ward, 1978: 191) v mestu bi lahko razumeli kot materializiran odgovor na potrebe urbanega prebivalca po neurbani izkušnji. Po odtujenem, po izgubljenem se namreč vedno hrepeni. Zaradi distance oziroma zaradi dejstva, da življenje mestnega prebivalca ni več neposredno vezano in odvisno od narave, ta izgubi značaj surovosti, neizprososti – karakteristike, pred katerimi so se (ironično) ravno podeželski prebivalci zatekali v mesta. »Sentimentalna ruralnost« (Ward, 1978: 192) se lahko rodi šele v urbanem okolju. Vse izkušnje narave in podeželja (lepote rastlin, živali in spremljajoči zvoki ter vonjave) dobijo novo, z nostalgijo nabito vsebino (Ward, 1978).

Prepričanost o pozitivnih učinkih narave na otroka ni novost. Že Rousseau je v delu »Emil ali o vzgoji« (1762) poudaril, da mora prava vzgoja otroka najprej ločiti od pokvarjene družbe, ga vzgajati v naravi (Aick, 1963). Družba pojme otrok, narava, otroška igra ali delo spleta v najrazličnejše medsebojne povezave. Te se manifestirajo v Fröblovem otroškem vrtcu, na šolskih vrtovih in na sodobnih igriščih.

Vzgojnemu pomenu otroške igre je konec 18. in v začetku 19. stoletja pot začrtal nemški pedagog Friedrich Fröbel (Aick, 1963). Pri tem se je oprl na novo institucijo – otroški vrtec. Nemška beseda »Kindergarten« (skovanka besed »das Kind« – otrok in »der Garten« – vrt) v sebi združuje dve komponenti. Prvo lahko razumemo kot »vrt otrok«, se pravi kot prostor, kjer se otroci s pravilno nego razvijajo in rastejo. Pojmovanje otroka se v tem primeru približa konceptu »otrok kot žival« (Mills, 2000: 26). Na enačenje otrok z rastlinami ali živalmi naj bi med drugim kazala terminologija, ki so jo avtorji uporabljali pri opisovanju otrokove vzgoje (Mills, 2000). Alenka Puhar je opozorila na tiste izraze v slovenskem prostoru, ki so kazali na krutost discipliniranja (v telesnem in duševnem smislu): prirezovanje, krotenje in udomačevanje (Puhar, 2003: 134). Metafor iz sveta narave pa se je v svojih delih posluževal tudi Friedrich Fröbel. Vendar je z besedami, kot so rast, razcvet in uspevanje, kazal predvsem na pozitiven pristop v odnosu do negovanja otrok:

Rastlinam in živalim, mladim rastlinam in živalim, damo časa in prostora, vedoč, da se notranji zakoni, ki delujejo v vsakem izmed njih, le tako primerno razcvetijo in zrastejo; mlade živali in mlade rastline pustimo v miru, skušamo jih obvarovati vseh nasilnih vplivov, vedoč, da bi v nasprotnem primeru motili njihov razcvet in zdrav razvoj. [...] Starši!, tudi vaši otroci bi lahko tako postali cvetoča in vsestransko razvita bitja. (Fröbel, 1826: 11, 12)

V pojmu otroški vrtec pa se skriva tudi prostorska komponenta pomena. Prvotno je bil otroški vrtec dejansko »vrt za otroke«, zemljišče na prostem, deloma zasajeno z rastlinjem, predvsem z drevesi (Pavlič, 1990: 8). Na njem pa so otroci po principu Fröblovega pedagoškega sistema negovali vsak svojo gredico ali pa izvajali gibalne igre. Gerhard Aick je te Fröblove prostore označil kot prva prava otroška igrišča v modernem pomenu besede (Aick, 1963).

Fröblove gredice najdemo tudi na šolskih vrtovih. Bile so prostor, kjer naj bi se učenci osnovnih (ljudskih) in meščanskih šol v praksi seznanili s kmetijskimi panogami in njihovimi postopki, kot npr. s sadjarstvom, vinogradništvom, čebelarstvom, vrtnarstvom ipd. Vzgojna vloga narave skozi igro (v Fröblovih vrtcih) preraste v vzgojno vlogo narave – skozi delo (na šolskih vrtovih).

Sklep

V članku smo skušali pokazati, da ideja, ki poganja ustanavljanje otroških igrišč, črpa iz zahodnega koncepta otroštva, se preslika v prostor in tam materializira kot igralni otok (s čimer ustvarja nadaljnjo ločnico med sfero otrok in odraslih).

Poleg omenjenega smo na otroška igrišča pogledali tudi iz perspektive, »[...] kako so se različne generacije in družbene skupine odzvale na družbene, ekonomske in politične izzive posameznih obdobj.« (Hendrick, 1997: 3) Otroška igrišča (na območju Ljubljane) smo skušali interpretirati kot logičen odziv na niz sprememb, ki so nastopile (povečini) z začetkom 19. stoletja. Industrializacija z urbanizacijo, razvoj meščanstva skupaj z njegovim načinom življenja, razvoj telesne kulture (telovadbe in športa) ter teoretične/moderne pedagogike so elementi, katerih prepletanje in medsebojno vplivanje je ustvarilo podlago, na kateri so vzklile prve »(pra) oblike« otroškega igrišča.

Literatura

- AICK, G. (1963): *Die Befreiung des Kindes: Kleine Kulturgeschichte des Spiels und des Kinderspielplatzes*. Hamburg, Hans Christians Verlag.
- ANDERSON, L. M. (2003): *The Playground of Today is the Republic of Tomorrow: Social Reform and Organized Recreation in the USA, 1890–1930*. Dostopno prek: http://www.infed.org/playwork/organized_recreation_and_playwork_1890-1930s.htm (17. oktober 2012).
- ARIÈS, P. (1959): *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Paris, Librairie.
- BADJURA, T. IN ŠAREC L. (1973): Sestavine otroškega igrišča. V *Otroška igrišča*, ur. Anita Dolanc, 29–54. Ljubljana, Zveza prijateljev Mladine Slovenije.
- BATISTIČ, M. DE (1993): Otrokove potrebe? *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 160/161: 45–57.
- FRÖBEL, F. (1826): *Die Menschenerziehung*. Dostopno prek: <http://www.froebelverein-keilhau.de/downloads/diemenschenerziehung.pdf> (17. oktober 2012).
- HENDRICK, H. (1997): Constructions and Reconstructions of British Childhood: An Interpretative Survey, 1800 to the Present. V *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, ur. Allison James in Alan Prout, 34–61. London, Washington, Falmer Press.
- KLANJŠEK, A. (1973): Igrišče – otrokov življenjski prostor. V *Otroška igrišča*, ur. Anita Dolanc, 7–15. Ljubljana, Zveza prijateljev Mladine Slovenije.
- KÖNIG, G. (1996): *Eine Kulturgeschichte des Spaziergangs. Spuren einer bürgerlichen Praktik 1780–1850*. Wien, Böhlau.
- KÖSTLIN, K. (1999): Wissenschaftliche Orientierungen und gesellschaftliche Entwicklungen – ein Dialog: Volkskunde. V *Mensch - Gesellschaft – Wissenschaft: Versuche einer Reflexiven Historischen Anthropologie*, ur., v: Gert Dressel in Bernhard Rathmayr, 139–151. Innsbruck, Studia.
- KURET, N. (1959): *Igra in igrača v predšolski dobi*. Maribor, Obzorja.
- MESTNA OBČINA LJUBLJANA. DOKUMENTACIJA: LJU 24 (Mestni šolski svet v Ljubljani 1870–1928); LJU 26 (Krajevni šolski svet v Zgornji Šiški); LJU 29 (Krajevni šolski svet v Spodnji Šiški); LJU 397 (Krajevni šolski odbor 1870–1939); LJU 480 (Mestni ljudski odbor Ljubljana, prosveta in kultura), LJU 474/2 (Mestni ljudski odbor Ljubljana, Serija 2, Poverjenišтво za komunalno gospodarjenje); LJU 334 (Načrti).
- MILLS, R. (2000): Perspectives of Childhood. V *Childhood Studies: A reader in Perspectives of Childhood*, ur. Jean Mills in Richard Mills, 7–38. London, New York, Routledge.

- MLAKAR, J. (1975): *Spomini: 1. del*. Celje, Mohorjeva družba.
- MONTGOMERY, H. K. (2009): *An Introduction to Childhood: Anthropological perspectives on Children's Lives*. Chichester, West Sussex – Malden, Wiley-Blackwell.
- OSJAK, L. (2003): Množične oblike družabnega življenja sokolov in orlov. V *Podobe družabnosti*, ur. Monika Kokalj Kočevar, 51–60. Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- OVSEC, D. (1994): Iz življenja Tivolija skozi čas. V *Tivoli – ljubljanski mestni park*, ur. Jože Strgar. Ljubljana, Kmečki glas.
- PAVLIČ, S. (1990): *Predšolske ustanove na Slovenskem: 1834–1945*. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- PAVLIN, T. (2003): Telovadba in šport med družabnostjo, stroko in narodnostjo. V *Podobe družabnosti*, ur. Monika Kokalj Kočevar, 61–70. Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- PUHAR, A. (2003): *Prvotno besedilo življenja: Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana, Studia humanitatis.
- SIMONETI, M. (2010): Igrišča za otroke 21. stoletja. *Mladina* 24: 44–47.
- SLOVENSKI ETNOLOŠKI LEKSIKON (2007): Ljubljana, Mladinska knjiga.
- STEPIŠNIK, D. (1968): *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- SUHADOLNIK, J. (1994): Stavbni razvoj v Ljubljani (1144–1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana. *Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 2: 11–25.
- ŠTERBENC SVETINA, B. (2007): *Ljubljanski mestni park Tivoli v 20. stoletju: Preživljanje prostega časa in družabno življenje v parku do druge svetovne vojne*. Magistrsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- TOMAŽIČ, T. (1999): *Igrače: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej.
- VARDJAN, F. (1994): Tivolski park od nastanka do danes. V *Tivoli – ljubljanski mestni park*, ur. Jože Strgar. Ljubljana, Kmečki glas.
- WARD, C. (1978): *The Child in the City*. London, Architectural press.
- WARNEKEN, B. J. (1990): Bürgerliche Emanzipation und aufrechter Gang: Zur Geschichte eines Haltungsideals. *Das Argument* 179: 39–49.
- ZIDAR, M. (2002): *Oris družbene konstrukcije otroštva na Slovenskem*. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- ZIDAR, M. (2003): Nove-stare reprezentacije otrok in otroštva: Dekonstrukcija »protektivnega« otroštva. *Teorija in praksa* 2: 357–374.

Otroška igrišča kot odraz prevladujočih konceptov otroštva

Analiza na primeru razvoja ljubljanskih otroških igrišč od druge polovice 19. stoletja do leta 1945

V članku avtorica postavi pod drobnogled otroško igrišče. Obravnava ga kot odraz specifičnega zahodnega koncepta otroštva. Ideja, ki poganja ustanavljanje prostorov, namenjenih otroški igri, povzema dihotomijo otrok/odrasli, igra/delo, se preslika v prostor in materializira v obliki igralnih otokov sredi odraslega »sveta poslov in opravkov«. Avtorica predvideva, da je razvoj otroških igrišč in njihovih vsebin vedno treba razumeti tudi kot odgovor na družbene izzive posameznih obdobj. Niz sprememb, ki so nastopile (povečini) z začetkom 19. stoletja (izoblikovanje meščanstva in njegovega načina življenja, razvoj javnih zelenih površin, razvoj kulture telovadbe in športa, industrializacija skupaj z urbanizacijo ter razvoj moderne pedagogike), je tudi v Ljubljani narekoval razvoj različnih oblik otroških igrišč. V njih pa avtorica skuša prepoznati dodatne konstrukcije otroštva.

Ključne besede: otroško igrišče, koncepti otroštva, igra, javne zelene površine, telovadba in šport, šolski vrt, vrtec, Friedrich Fröbel.

Urša Kikelj je etnologinja in kulturna antropologinja ter absolventka vizualnih komunikacij. Raziskuje na področju antropologije otrok in otroštva, zanima jo urbani prostor. Omenjene tematike je podrobno obravnavala v diplomskem delu *Ljubljanska otroška igrišča* na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete ter v diplomskem delu *Usmerjevalni sistem do ljubljanskega otroškega igrišča »Pod gradom«*, ki ga končuje na Visoki šoli za dizajn (u.kikelj@gmail.com).

SUMMARIES

CHILD AND CHILDHOOD

23–32 Katarina Majerhold

Children and childhood

Between compassion, reparation and love for one's self and others

This article argues that the image of childhood is a historical product (determined by a given time and space) and that today, a new approach to defining children and childhood is required. At the same time, the author does not claim universality in all places and at all times, but views this as merely one of the aspects which to date has been overlooked and which must be added to our perceptions of child rearing and education. The article is not guided by a functional instrumental theory such as that of Freud, who viewed childhood and the child – and pretty much everything – as a function of sexuality or reproduction (for certain needs). On the contrary, the author argues that the emotional engagement required between child and mother or care-giver is important for both the mother and the child and also for peaceful, happy family life and a more peaceful, loving and compassionate society.

Key words: Aries, Nussbaum, Solomon, Greenspan, emotions, compassion, love, empathy, child rearing, morality, childhood, reparation, democratic freedom, equal society.

Katarina Majerhold is a philosopher, editor, screen writer and independent researcher. Her work pertains to the philosophy of emotions; the philosophy of love, joy and happiness; the philosophy of clowning; and ethics. In 2012 she published monographies entitled *Živeti, Ljubav u filozofiji, od antike do Freuda*, *What*

149–164 Lilijana Burcar

Adhering to the innocence of childhood

Neoconservatism and social gender ideology in globally distributed youth literature

This article emphasises how the reawakening of the discourse of innocent childhood takes the shape of an ideological discourse and a depoliticised form of speaking about children and young people. This ideology of innocence, coming as it does at a time of intensified stratification and the consolidation of neoliberal capitalism, diverts attention from the child as a socially marked and complex modality who is also the object of interlacing class, race, gender and ethnic constructions. Aggressively marketed commercial literature plays an important role in evoking the ideology of childhood innocence. By once again implanting an ideology of childhood innocence, literature of this kind hides and effaces the perspective of the social specificity of the child on the one hand and, at the same time and complementarily, establishes the child as a repository and secret last resort for conservative messages, including those involving restrictive social gender schemes.

Key words: the innocence of childhood, neoconservatism, neoliberal capitalism, best sellers, gender.

Lilijana Burcar holds a PhD in literary studies and is a lecturer at the English Department at the Faculty of Arts in Ljubljana. Her work involves feminist theory and gender studies, social justice, postcolonial and neocolonial studies and modern British and American literature. She is author of the book *Novi val nedolžnosti v otroški književnosti: Kaj sporočata Harry Potter in Lyra Srebrousta?* («Innocence's New Wave in Youth Literature: What are Harry Potter and Lyra Silvertongue Saying?») and a number of publications

165–168 Bor Kirn

SEZAM's *Ulica je naša* project

The *Ulica je naša* («The Street is Ours») project is based on an awareness of two forces at work in Ljublja-

na: the urbanisation of Ljubljana and the commercialisation of public space. With the project, we attempted to address these two processes and to oppose them through our actions, which were based on the premise that public space belongs to everyone, that it is here for us, for our use, and that it must remain free to use. The project can therefore be described as a struggle for a public space for all. This struggle is taking place through hands-on workshops and in cooperation with the City of Ljubljana. It also makes use of the media, in particular the internet.

Key words: public space, *Ulica je naša*, urbanisation, commercialisation of space, creative workshops, incursions into a space.

Bor Kirn is a philosopher and cultural sociologist. He occasionally works with the SEZAM Association of Parents and Children. He works mostly with environmental projects and young people (bor.kirn@gmail.com).

169–178 Urša Kikelj

Children's playgrounds as an expression of the dominant concepts of childhood

Analysis based on a case study of the development of children's playgrounds in Ljubljana from the second half of the 19th century to 1945

The author analyses the phenomenon of children's playgrounds as a reflection of a specific – western – concept of childhood. The idea that drives the formation of play spaces translates the dichotomy adult/child, play/work into spatial terms; the concept of »play islands« floating in »the sea of adult business« takes this idea even further. The author suggests that the development of children's playgrounds be viewed as a response to the social challenges of specific eras. In Ljubljana, a series of changes at the beginning of the 19th century (the emergence of a middle class lifestyle, the development of the public green, gymnastic and sport movements, industrialisation alongside urbanisation and the formation of modern pedagogics) dictated the evolution of different forms of playgrounds. It is in this city that the author attempts to detect further constructions of childhood.

Key words: playgrounds, concepts of childhood, play, public green, gymnastics and sport, school garden, kindergarten, Friedrich Fröbel.

Urša Kikelj is an ethnologist and cultural anthropologist and is currently completing her study of visual communication. She conducts research in the field of the anthropology of children and childhood, and her main interest is urban areas. She dealt with this subject matter in detail in the diploma thesis entitled »Ljubljana Children's Playgrounds«, which she submitted at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of the Arts in Ljubljana, and in the diploma thesis entitled »Orientation System for Guiding Visitors to the Pod Gradom Children's Playground in Ljubljana«, which she is currently completing at the Academy of Design in Ljubljana (u.kikelj@gmail.com).